

СЕМИНАРСКА ФОРМА НА РАБОТА ВО РАМКИТЕ НА РЕДОВНАТА НАСТАВА

Во семинарската форма на работа учениците ги воведуваме постепено. Со таа работа започнуваме уште во првите класови на гимназиите. Првите ситни задачи се обработка на текстови од историската читанка. Тогаш учениците настапуваат како кореференти во своето излагање. Таа форма на работа ја вежбаваме континуирано од I—IV клас на гимназијата со тоа што тежината на задачите постепено расте. Така на пример, веќе во првиот клас учениците се обидуваат самостојно да обработат помали делови на некои теми од учебникот и од историската читанка, при што текстот, сликите, картите и графиконите од учебникот треба да ги поврзат со текстот во читанката и по самостојно изработениот план за последната тема *усмено* да реферираат. Значи, нивната задача е структурата на материјалот кој го обработуваат да го реструктурираат. (Првите такви реферати, обично не траат повеќе од 10 минути.) На оние ученици кои во таквата работа се истакнуваат повремено им доверуваме и потешки задачи: обработка на историската и белетристичката литература, па обработка на историските слики и дијафилмови (на пример, Спартаковото востание, животот на старите Грци и Римјани и сл.). Во II, III и IV класови продолжувам со уште посложени задачи. Покрај обработката на потешката научна литература, учениците постепено ги воведувам и во проучувањето на историските документи и во архивата на градот. Секако, учениците подробно и систематски ги упатувам како треба да се пристапи кон таквата работа, како треба да се проучува одреден текст или документ, како треба да се концептира и како да се изведе рефератот. (За тоа види во мојата книга „Nastava povijesti u teoriji i praksi“.

Некои ученици покажуваат повеќе, а некои помалку афинитет кон таа форма на работа и повеќе или помалку умееше во работата. Оние што се највешти стануваат *водители* на групата која што ја обработува некоја покомплексна тема, а подоцна и самостојни организатори на работата.

Организацијата на работата е различна и зависи од тежината, ширината и карактерот на задачата.

Редовно еден час посветувам на поделбата на задачите, на упатствата и договорот за работа, а секогаш кога е потребно организирам и еден до два часа тивка работа. Тогаш седнувам покрај оние ученици на кои им е потребна мојата помош. Таква помош им е потребна почесто на учениците од I и II класови на гимназиите, а во повисоките класови постепено стануваат посамостојни и повешти во работата.

Во оваа статија, на примерот на темата „Француска револуција“ ќе се обидам да прикажам една од формите на семинарската работа во III клас на гимназијата „Др. Иван Рибар“ во Карловац.

Проучувањето на Француската револуција го отпочнуваме со повторувањето за Холандската и Англиската буржоаска револуција, при што уште еднаш ги анализираме суштествените проблеми на првиот и вториот историски процес, ги осветлуваме повторно формата и содржината на двете револуции и ги истакнуваме оние појави и проблеми кои ќе ни помогнат во проучувањето и разбирањето на Француската револуција. На крајот — од двочасовниот разговор ги систематизираме заедничките и специфичните моменти во причините, текот и резултатите на двете револуции и најпосле го истакнуваме однесувањето на буржоазијата спроти, за време и по револуцијата во Холандија и во Англија, од што ги изведуваме општите карактеристики на буржоазијата и буржоаските револуции и го поставувам прашањето: „Дали француската буржоазија, нашите досегашни стекнати ставови за буржоаските постапки ќе ги потврди или ќе ги порекне?“ На тоа прашање треба да се одговори во текот на проучувањето на Француската револуција.

По тој уводен разговор следи договорот за обработка на темата „Француската револуција“. На учениците им го изнесувам планот на нашата работа за идните 5—6 часа. Спогодбено ги одредуваме задачите за нивната индивидуална работа. Самостојно ќе обработаат поедини настани, појави и проблеми врз база на учебникот (M. Gross, „Historija za III razred gimnazije“, Zagreb 1961), врз текстови од историската читанка (I. Karaman, „Historijska čitanka“ za III razred gimnazije Zagreb 1964) и врз друга документарна, научна и белетристичка литература за Француската револуција. За проучениот материјал учениците ќе одржат пократки или поопширни уснени реферати и кореферати. Настојувам секој час да бидат ангажирани што повеќе ученици и затоа материјалот го делам на повеќе или потесни или пошироки задачи, а при тоа водач сметка за интересите, наклоностите и способностите на учениците. Ученикот, кој има најголем интерес за проучуваната тема, се јавува за водач на работата. Негова грижа е договорениот план

да се оствари уредно и на време, да им помага на своите колеги во работата, а за евентуални тешкотии да ме обавестува мене како би можела на време да интервенирам со потребните упатства и совети за работа.

Планот на работата беше следниов:

1. час — Методска единица — Причините и поводот за Француската револуција.

Метод на работата — Разговорен.

Задачи на учениците — Да се повтори за Франција во времето на апсолутизмот.

2. час — Методска единица — Француското општество и француските мислители спроти револуцијата.

Метод на работата — Реферати и кореферати на учениците.

Задачи на учениците:

а) Главен референт — „Криза на старото општествено уредување“ (А. Матјез, „Француска револуција“, Београд 1948, стр. 7—21);

б) Кореференти — избор и обработка на статии од историската читанка (I. Karaman, нав. дел., стр. 7—14), избор на документи (од делото на М. Pavičić „Francuska revolucija“, Zagreb 1963, стр. 13—41), приказ на ликот на Марија Антоанета спрема истоимениот роман на С. Цвајг, одбрани делови од делото на Ж. Ж. Русо „Друштвени уговор“ (Београд 1950) и да се изработи и да се објасни графиконот за имовинските односи во Франција спроти револуцијата.

3. час — Методска единица — Текот на револуцијата од 5. V. 1789—1791.

Метод на работата — Изложување на наставникот со корефератите на учениците.

Задачи на учениците — Обработка и коментар на текстовите од историската читанка (I. Karaman, нав. дел., стр. 13—20), пројектирање и коментар на поедини слики од дијафилмови за Француската револуција.

4. час — Методска единица — Уставот од 1791 година и расцепот во редовите на буржоазијата.

Метод на работата — Изложување на наставникот, објаснување на поими, разговор, кореферати на учениците.

Задачи на учениците — Да се обработаат одбраните текстови од историската читанка (I. Karaman, нав. дел., стр. 19—23), избор на документи (М. Pavičić, нав. дел., стр. 53—57), да се изработат покуси реферати за Робеспјер (Brachvogel „Robespierre“, Zagreb 1950), за Дантон и Марат („Danton i Marat“ — Izbor govora i članaka, Zagreb 1955).

5. час — Методска единица — Јакобинска диктатура.

Метод на работата — Реферати и кореферати на учениците, дискусија.

Задачи на учениците:

а) водачот — информира за Јакобинската диктатура, ја води дискусијата;

б) кореферентите — цитираат и ги објаснуваат текстовите од историската читанка (I. Кагапан, нав. дел., стр. 31—36), интерпретираат спрема самостојниот избор документи (M. Pavičić, нав. дел., стр. 144—199), го осветлуваат развојниот пат на Робеспјер (Brachvogel, нав. дел.).

6. час — Систематизација.

Метод на работата — Писмен преглед на фактографските податоци, разговор врз основа на прашањата од учебникот.

Задачи на учениците — Повторно да се проучи материјалот од учебникот и историската читанка, да се размисли за прашањата во учебникот.

Работата се одвиваше спрема утврдениот план и договорот.

На првиот час преку разговорната метода ја анализираме политичката, општествената и економската структура на Франција за време на апсолутизмот, а скицата на таблата ни помогна на крајот на часот да ја спроведеме систематизацијата одговарајќи на прашањето: „Против што и за што се бори француската буржоазија?“

Концизните одговори гласаа: „Француската буржоазија се борела:

— во политички поглед против апсолутизмот, а за парламентаризам;

— во општествен поглед против привилегијата на 1 и 2 стајж (против феудализмот), а за сталешка еднаквост;

— во економски поглед против диригираното (меркантилистичко) стопанство, а за економски либерализам.

На вториот час рефератите на учениците го осветлија животот на дворот, на благородништвото, на граѓаните и селаните.

Спрема добиените упатства часот го организира една ученичка — раководител на часот. Работата беше изведена така што изложувањето на ученичката — главниот референт, која врз основа на Матјезовото дело нè известуваше за животот и општествената положба на поедините класи во Франција, го дополнуваа ученици и ученички, кореференти, следејќи го нејзиното изложување со податоци од документите и белетристичката литература.

Така на пример, кога беше зборот за животот на дворот и благородништвото, ученикот, кој ги проучил избраните документи од делото на М. Павичиќ, изнесува податоци за животот на кралот и на привилегираните сталежи, друг ги наведува трошоците на кралот за неговите љубовници, третиот и четвртиот ученик ги интерпретираа текстовите од историската читанка за кралските мануфактури, а петтата ученичка го осветлува ликот на Марија Антоанета според романот на Стефан Цвајг, следејќи го своето излагање со проекции на слики и рококо од кралицата. Понатаму, по-

крај извештајот на главниот референт за положбата на селаните, една кореферентка со графикон ги објаснува имотните односи во феудална Франција. Ставовите на енциклопедистите и нивната критика на феудалното општество ги изнесуваат учениците и ученичките кои биле задолжени според одбрани документи да ја обработат таа тема.

На тој час беа ангажирани околу петнаесет ученици и ученички, кои, некои со пошироки реферати а некои само со две до три реченици, помогнаа да се добие што појасна слика на општествениот мозаик на Франција спроти Револуцијата. Општите податоци за причините на Француската револуција, изнесени на минатиот час, добија конкретна содржина.

Ваквата работа обично е многу жива, интересна, па и забавна. За да не заврши само на впечатоците на учениците и податоците добиени преку рефератите на учениците да не се изгубат, — на крајот на часот обично ги резимираме суштествените податоци од изложувањето на учениците, а според потребата задавам и домашна писмена работа „Франција спроти револуцијата“. На учениците кои не учествувале во реферирањето им советувам заедно со текстот од учебникот да ги проучат и документите од историската читанка, па во форма на тези да го изработат својот концепт на излагањето.

Третиот час е посветен на текот на револуцијата од 5. V. 1789—1791 година. Знаеме дека настаните во Франција, па и проблемите кои произлегле од нив, не можат да ги објаснат самите ученици, затоа на овој час водач сум јас, а учениците мои кореференти. Настојувам, значи, колку сум во можност, со живо излагање да ги осветлам бурните настани во Париз од свикувањето на Скупштината на државните сталежи до нападот на Бастиљата, а особено треба да се укаже на револуционерното значење на одлуката на третиот сталеж од 17. VI. и 9. VII. 1789 година. Дури кога по покус или подолг разговор со учениците ќе се убедам дека ги сфатиле и прифатиле фактите дека Револуцијата почнала токму со тие револуционерни акти на третиот сталеж (ги потсетувам и на револуционерното значење на Одлуките на II заседание на АВНОЈ), преминуваме на вооружената борба на парижаните — нападот на Бастиља. За тој настан реферираат учениците врз основа на текстот од историската читанка и изборот на фотографскиот материјал од дијафилмовите за Француската револуција. Поедини ученици (и ученички), според поранешниот договор, објаснуваат две до три слики, па така во работата се вклучуваат и оние ученици кои уште не се dostatно вешти во сложените облици на работа.

По паѓањето на Бастиља следат информациите за актите на Уставотворната скупштина во август 1789 година.

Соопштувам: „На 4. VIII. 1789 година Уставотворната скупштина предлага укинување на феудалните обврски“.

Еден ученик го чита и го коментира текстот на тој предлог од историската читанка. Добиените информации развиваат дискусија.

Понатамошната информација гласи: „На 27. VIII. 1789 година донесена е Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот“.

Учениците се јавуваат еден по друг за збор, читаат и објаснуваат поедини точки од „Декларацијата“, споредувајќи ги со поранешните познати гледишта на холандската, англиската и американската буржоазија за тие прашања.

Покрај останатите белешки на таблата ја запишувам и познатата револуционерна парола на француската буржоазија: „Egalité — Liberté — Fraternité“.

За да ги поттикнам учениците на размислување и да предизвикам интерес за понатамошниот тек на настаните, обично, по краток разговор, провоцирам со прашањето: „Дали, француската буржоазија ќе ги оствари дадените ветувања?“

Во последниот дел од часот ги запознавам учениците со односот на дворот и благородништвото спрема револуционерните остварувања на третиот сталеж читајќи го текстот на Карлајл за гозбата во Версај, а ученикот кореферент не известува за обидот на бекството на кралот и кралицата. Со констатацијата: „Кралот и кралицата, непријателите на народот, се заробени“, и со прашањето „Нас не интересира што ќе се каже во Уставот за монархот и монархијата?“, го завршуваме овој час, а воедно со тоа ја соопштувам и целта на работата на идниот час. Љубопитството баркај еден дел од учениците со тоа е разбудено.

На **четвртиот час** сме должни да одговориме на поставените прашања. Разговорот го започнувам со ново прашање: „Што очекувате, по сè што се случило, да рекол Уставот за државното уредување во Франција?“

Поголем број од учениците очекуваат Уставот да ја прогласи Франција за република. Ги разочарувам со изјавата: „Според Уставот од 1791 година, Франција останува монархија“.

Учениците кореференти ги читаат и коментираат поедините точки од Уставот, истакнувајќи ги при тоа, на големо изненадување на останатите ученици, компетенциите кои Уставот ги дава на кралот (правото на вето, врховна извршна власт, правото за отпуштање и поставување на министрите).

Франција, значи, останала монархија, но треба да се одговори на прашањето: „Каква монархија постанала?“

Фактот дека е донесен Уставот ни дава право на атрибутот: „Уставна монархија“. Понатаму, знаеме дека главното сечило на политичката борба на револуционерната буржоазија било насочено против апсолутизмот, разбирливо е, значи, дека буржоазијата апсолутизмот ќе го замени со парламентаризам. На монархијата ѝ додаваме друг атрибут: „парламентарна“, а текстот од Уставот, кој го интерпретираат учениците, тоа и го потврдува.

Третиот атрибут „буржоаска монархија“ треба да се докаже. Го докажуваат учениците кои го интерпретираат текстот од читанката за изборниот закон од 27. VIII. 1789 година. Имотниот цензус познат им е на учениците од Англиската револуција и ни малку не ги изненадува фактот дека и француската буржоазија ги одредува политичките права спрема имотот на граѓаните. Одговорот на прашањето — поставено на претходниот час „дали Француската буржоазија ги реализирала дадените ветувања со паролата „Еднаквост, братство, слобода“, е јасен. Одговорот е негативен. Се потврдува судот и сликата за буржоазијата создадени со проучувањето на поранешните буржоаски револуции.

Расцепот во редовите на буржоазијата учениците го прифаќаат како нормална консеквенца на постапките од крупната буржоазија. Незадоволството на политички незадоволените го илустрираат учениците кореференти со текстовите од читанката.

Учениците ги запознавам со војната на Франција против феудалната коалиција и по информацијата: „Кралот ставува вето на законот за доброволците“, на учениците им стануваат сосем разбирливи настаните од 10. VIII.—20. IX. 1792 година.

Во живо темпо се јавуваат за збор учениците, цитирајќи одбрани места од говорите на Жак Ру, Сен Жист и Робеспјер и успоредувајќи ги нивните ставови за кралот и кралството со оние на холандската и англиската буржоазија во текот на револуцијата.

Дискусијата, која е со тоа предизвикана, ја завршуваме и овој час со отворено прашање: „Дали Републиката на чело со среднобуржоаскиот Конвент ќе може да ги задоволи барањата на сигната буржоазија и француската сиромаштија?“

Учениците ги упатувам одговорот на тоа прашање да го побараат сами во извадокот од учебникот на стр. 23, „Револуцијата од 31 мај до 2 јуни 1793 година“.

Домашната работа зададена на учениците и овој пат ја има таа цел, со белешки во форма на тези да ги средат податоците од учебникот, историската читанка и информациите добиени на часот од моето излагање и рефератите и корефератите од своите колеги.

Петтиот час, на кој треба да се осветли Јакобинската диктатура, го водеа самите ученици: водач, референти, кореференти и дискусанти. Во претходниот разговор ги замолив учениците во своето излагање да ги истакнат оние проблеми на Јакобинската диктатура за кои сметаат дека треба со дискусија да се објаснат и да се заземе став спрема нив. (На таков час обично седнувам во ученичките клупи за да бидам „*unus inter pares*“).

Извештаите течеа по овој ред:

Ученичката — водачот на часот — започнува вака:

„Мислам дека настаните од 31. V. до 2. VI. 1793 година, за кои нè информира учебникот, се сосем јасни. По сè што се случило во Франција од 1791—1793 година, сите можевме да очекуваме

дека јакобинците, како најреволуционерен слој на буржоазијата, ќе ја преземат власта.“

Продолжува со информацијата: „Јакобинците, доаѓајќи на власт, ги укинале феудалните обврски на селаните и тоа без откуп.“

Ученикот — кореферент го цитира текстот на аграрниот закон од 1793 година, го коментира и го споредува со оној од 1789 година. Без двоумење и со одобрување го прифаќаат останатите ученици тој акт на јакобинците.

Следи извештајот за Јакобинскиот устав од 1793 година: „Јакобинскиот устав прокламира општо право на глас“.

Коментарите на учениците гласат: „Конечно е укинат имотниот цензус.“ „Прв пат во историјата сите граѓани ќе имаат политички права“. „Отсега сите ќе можат да избираат и да бидат избирани“. Равноправноста конечно е остварена!“

Значи, и тој акт на јакобинците е прифатен со одобрување.

Понатамошната информација гласи: „Членот 16 од Јакобинскиот устав вели: „Правото на сопствеништво се состои во тоа што секој граѓанин има право да ужива по своја волја со своите добра, со своите приходи, со плодовите на својата работа и со нив да располага.“

Таа информација е прифатена со негодување: „Приватната сопственост, значи, е загарантирана со Уставот.“ Потполно се сложуваат со Жак Ру кој вели: „Слободата е само празна фикција ако една класа на луѓе може неказнето да ја изгладни другата. Еднаквоста е празна фикција ако богатите имаат монополско право на животот и смртта на себе равниот. Републиката е празна фикција ако противреволуцијата може да се открие во непрекинатото подигнување на цените на прехранбените производи кои тричетвртини од граѓаните не можат да ги плаќаат.“

Дискусијата, поттикната со тој извештај, водачот ја насочува со прашањата: „Кои се Јакобинците?“ „Према тоа, каков однос можат да имаат спрема сопственоста?“

Поголем број од учениците се сложија со сознанието дека јакобинците, иако се најнизок слој од буржоазијата, сепак уште се само буржоазија и дека од неа не можеме и не смееме да очекуваме укинување на приватната сопственост. Таа работа ја чека работничката класа која ќе израсне од капиталистичкото-буржоаско општество, а таа со Француската револуција допрва се раѓа.

Новата информација: „Јакобинскиот устав никогаш не стапил на снага“ пропратена е со чудење од учениците, па и со негодување на некои. Образложение на зачудените им даваат цитатите од Робеспјеровиот говор:

„Граѓани, претставители на народот!

... На нас ни остануваат уште многу опасности со кои мораме да се занимаваме со сета своја ревност... Револуцијата е војна за слободата против нејзините непријатели — уставот е режим

на победоносната и мирна слобода. На револуционерната влада ѝ е потребна извонредна активност токму затоа што е во војна...“

Тие ставови на Робеспјер учениците ги прифаќаат само делумно и со колебање.

Следи извештај за организацијата на јакобинската власт пратен со цитати од документи кои зборуваат за акциите на Јакобинците против шпекулантите и контрареволуционерите. По кратка дискусија учениците, сепак, увидуваат дека во Франција била потребна диктаторска власт. Но набрзо настапил пресврт не само во постапките на Јакобинците туку и во расположението на учениците.

Не малку ги зачудуваат информациите добиени од цитатите од документите за ставот на Комитетот на јавниот спас спрема работниците, за судирот во редовите на Јакобинците, за постапките спрема Ебер и еберистите, за теророт кој го диктира Робеспјер, сега веќе самостоен диктатор на Јакобинската диктатура.

Со ликот и со работата на Робеспјер делумно се запознавме претходниот час. Метаморфозата на Робеспјер, предизвикана со опстојноста на власта, ја осветлува една ученичка со извадоци од истоимениот роман на Брахофел. Таа го истакнува неговиот став спрема религијата и новосоздаденото „врховно суштество“ на кое Робеспјер е врховен претставник на земјата, неразбирливите и неприемливи свечености кои Робеспјер во екот на револуцијата ги приредува на тоа „врховно суштество“ (и себеси), недоверливиот однос спрема сите па и најблиските соработници, болното самоубедување и убедување во својата непогрешливост, бескрупулозното пресметнување, прогонување, апсење, гилотинирање сега веќе не само на контрареволуционерите туку и на револуционерите за кои се посомневал дека со него во сè не се сложуваат.

Литературниот приказ на Робеспјеровиот лик го потврдуваат и цитатите од документите за Француската револуција. Ставовите и мислењето на учениците најпрегнантно ги изразуваат зборовите на Енгелс: „Од тој час теророт за него постанал средство за самоодржување и со самото тоа апсурден.“

По крајната дискусија скоро сите ученици се сложиле во ставот дека јакобинската диктатура била нужна и потребна во борбата против непријателот на револуцијата, но ваква диктатура, која прераснала во култ на личноста, постанала не само непотребна туку и штетна за самата револуција. Излезот од јакобинскиот терор во Термидорската контрареволуција поради тоа го примаат како неминовен завршок на негативните постапки на заслепените од власта поединци на јакобинската диктатура, но истовремено жалат што позитивните придобивки на радикално револуционерната француска ситна буржоазија се завршиле во 1794 година, таму каде револуцијата била во 1791 година — во преземањето на власта на крупната буржоазија.

На тој час сум учествувала само како еден од дискутантите и со задоволство го примав несогласувањето на учениците со некои од моите ставови.

Крајниот час, посветен на повторувањето и систематизирањето на проучениот материјал, покажа сигурно снаоѓање на учениците во фактографските податоци и зрело навлегување и разбирање на проблематиката на Француската буржоаска револуција.

Во текот на целокупната работа од час во час јасно сум чувствувала дека со овие форми на работа учениците малку по малку растат, дозреваат и прераснуваат во самостојни работници и слободни мислители.

Тоа чувство создава задоволство. Заедничко.

Тоа е награда за заедничкиот труд и работа.